
Соціально-політичний проєкт «Незламність» як пошук нового героя The Socio-Political Project *Invincibility* as a Search for a New Hero

УДК 316.75:32:7(477)“20”

DOI: 10.31500/2309-8155.25.2025.346171

Світлана Роготченко

Доктор філософії з культурології, науковий співробітник
відділу методології мистецької критики Інституту проблем
сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України
e-mail: tsv-inform@ukr.net

Svitlana Rohotchenko

Ph.D. in Cultural Studies, Research Fellow in the Department
of Art Criticism Methodology, Modern Art Research Institute
of the National Academy of Arts of Ukraine
orcid.org/0000-0002-6353-8591

Анотація. Пропоноване дослідження розкриває спостереження авторки за тим, як нова образність відображує сучасного героя. Досліджуючи тему героїзму у зображальному мистецтві на теренах радянської України, авторка робить висновок про заангажованість та удаваність образів героїв, що їх у скульптурі, живописі, театрі та інших видах мистецтва оспівували митці протягом радянського періоду. У протиставлення радянській доктрині авторка називає монумент «Незламність» — оду героїзму українського народу у російсько-українській війні. Монумент «Незламність» — унікальна об'ємна композиція, виконана на ковальському підприємстві «Артферрум» в Одесі протягом 2022–2024 років. Монумент встановлено у всесвітній день боротьби з фашизмом у Києві. На його відкритті були присутні командувач Медичних сил Збройних сил України генерал-майор медичної служби Анатолій Казмірчук, начальник Національного військового медично-клінічного центру «Головний військовий клінічний госпіталь» полковник Олег Колісник. Співпраця Національної академії мистецтв України, Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України, Національної спілки художників України і Збройних сил України триває.

Ключові слова: герой, образ, монумент, ковальство, зображальне мистецтво.

Постановка проблеми. Дослідження розкриває недостатньо досліджену тему увіковіччування образу героя у новітню добу. Кровопробитна російсько-українська війна несподівано розкрила цілу низку раніше прихованих почуттів, дій, вчинків, про які у нормальному, невоєнному часі переважна частина людей взагалі не думала. Любов до Батьківщини, до народу, до своєї землі у довоєнні десятиліття були категоріями радше абстрактними, ніж реальними. Війна продемонструвала згуртованість нації, самовідданість, національну гордість, бажання і вміння вистояти у боротьбі з набагато сильнішим ворогом. Це культурологічне дослідження висвітлює можливості фіксації та прославлення подвигів українського народу у зображальному мистецтві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до досліджень у галузях мистецтвознавства

та культурології з проблем оспівування та увіковіччування у літературі, музиці, театрі та зображальних мистецтвах ролі героя періоду СРСР, а також перших десятиліть незалежної України, приходимо до висновку, що науково-дослідна діяльність стосовно цього питання була поверховою. Після розпаду СРСР комплексний аналіз проблеми і не був здійснений. Не було дано правильної оцінки зображенням «героїзму» часів тоталітарного свавілля. Також не було у достатній мірі оприлюднено дослідження про звернення митців до історичних та сучасних образів українських героїв.

Одними з перших тему тоталітарного героя почали досліджувати науковці Ганс Гюнтер та Катерина Кларк. Іще у 1981 році К. Кларк зазначала: «Література радянської епохи відрізняється яскраво вираженою міфологічністю і з часом дедалі більше перетворюється на офіційний резервуар

державних міфів [9, р. 12]. За версією Г. Гюнтера, «герой – найбільш динамічна фігура радянського міфу. Він постає як будівник нового життя, як переможець будь-яких перешкод та ворогів». Відтак Гюнтер виводить нову формулу пропаганди радянського героя: «Для радянської культури виникає проблема насильного скорочення, необхідного для міфологізації історичних осіб у проміжку часу, який зазвичай обіймає століття, або, як мінімум, десятиліття» [10].

Отже, становлення радянської міфології можна означити як процес насильницької актуалізації певних архетипів. Процес створення тоталітарного мистецтва з його синтетичною функцією мав доволі широке розповсюдження в СРСР і, звісно, в УРСР як найбільшій європейській республіці. Зображальне мистецтво перетворювалося у важіль керування естетизацією дійсності. Вальтер Бенямін запропонував формулу розпізнавання політичного мистецтва за специфічними ознаками. Першою з них була естетизація політичного життя, яка руйнувала вічні засади мистецтва, покликана відтворювати правдиве навколишнє життя. Зникала межа між мистецтвом і не мистецтвом. Власне, дослідник зумів зрозуміти головну мету радянських ідеологів культурного фронту — мистецтво мало бути керованим і прославляти чинну владу [8, S. 48–51]. Певно, однією з найпотужніших ініціатив у дослідженні образу радянського героя став проєкт міжнародного наукового колективу на чолі з Гансом Гюнтером і Томасом Лагузенем у Центрі міждисциплінарних досліджень Білефельда (Німеччина) упродовж 1994–1998 років. Фінансував проєкт Фондом «Фольксваген» і особисто Ольга Штокмаєр.

У докторській дисертації «Образотворче мистецтво України 1940–1960-х років: шляхи розвитку й художньо-стильові особливості» О. Роготченко неодноразово звертається до образу радянського героя. Він пише так: «Час не повертається назад, але дає можливість сьогодинньому, більш широкому прочитанню і розумінню тих мистецьких процесів, про які ще зовсім недавно не можна було згадувати. Вивчення коріння тоталітаризму — це необхідна складова культурного поля, адже не зрозумівши етимологію діянь власної культури шести десятилітньої давнини,

можна не зрозуміти плін розвитку художнього процесу взагалі і окремих жанрів зокрема. Мистецтвознавець, філософ, культуролог може зробити правильний діагноз, виходячи з досвіду культурної спадщини. Сьогодні мистецький критик, на відміну від попередників, має достатньо велике коло вітчизняної та зарубіжної літератури, присвяченій темам ідеології, державного устрою, політичним структурам — усім тим складовим, що формували напроцуд специфічне українське мистецтво досліджуваної доби. Герой твору був і залишається важливою складовою у досягненні успіху» [3, с. 55].

До проблеми зображення радянських героїв О. Роготченко звертався неодноразово. У новому дослідженні «Шістдесят тоталітарних років: зображальне мистецтво України. Кн. 1» він пише: «Монографію присвячено дослідженню українського зображального мистецтва й архітектури 1920–1980-х років — періоду вітчизняної історії, на який випали найтяжчі випробування долі: громадянська війна, боротьба з мистецькими угрупованнями, голод, Голодомор, колективізація, українізація, фізичне знищення інтелігенції, Друга світова війна, боротьба з космополітизмом, залякування творчого люду, панування соціалістичного реалізму як єдиного методу і стилю в культурі, “відлига”, нонконформізм, закінчення часу тоталітарної сваволі. Автор окреслив суспільно-політичне й соціально-психологічне тло, створювану радянськими ідеологами одновекторність розвитку художньої культури та неминучу жорстку залежність митця від цих обставин. У дослідженні розкрито особливий різновид радянського мистецького тоталітаризму в Україні та його несхожість з іншими тоталітарними системами. Автор показує унікальну українську ідентичність як засіб боротьби з тоталітаризмом і пояснює етимологію багатьох подій, що трапилися в цей період. Введено до наукового обігу невідомі раніше документи, художні твори тощо» [5].

У іншій, більш ранній статті автор досліджує соціокультурне тло 1945–1960-х років радянської України як модель нищення вільної думки [4].

Розмірковуючи про образ радянського героя часів Другої світової війни і повоєнного періоду, О. Роготченко пише: «Життя і боротьба

радянського народу була провідною темою, але залишалася на другому плані. Головним став новий герой з надлюдським пафосом. Ідейно-тематична основа твору перетворилася у найважливішу складову, поступившись суто професійній майстерності. Гнів і ненависть до ворога, велика любов до батьківщини стали брендовими темами. Гострота сюжетів тепер залежала від влучно обраного образу радянського героя. Психологізм і виразність залишалася на другому місці. Вважалося, що відданість народу, комуністичній партії і комуністичній моралі, підкреслена ненависть до ворога мусить бути провідною темою твору. У такий спосіб побутовий жанр став найбільш бажаний для виконання» [3, с. 115].

Грунтовне дослідження львівського науковця Василя Косіва — монографія «Українська ідентичність у графічному дизайні 1945–1989 років» — присвячена мало вивченій темі — українській ідентичності. У передмові автор пише: «Монографія розкриває особливості зображення української ідентичності в графічному дизайні Радянської України та української діаспори 1945–1989 рр. На матеріалах українського радянського плакату й обкладинок періодичних видань діаспори, архівних документів та інтерв'ю з авторами з'ясовуються контексти появи творів, окреслюється семантика символів, які застосовувалися для візуальної репрезентації української ідентичності, розкриваються засоби творення образів України й українців, проводиться аналіз стилістики зображень, її зв'язок з мистецькими і дизайнерськими напрямками ХХ століття» [1, с. 3]. Ця монографія є текстом захищеної докторської дисертації. На сторінках дослідження автор показує сотні плакатів та листівок з зображенням радянських героїв. Досліджуючи тему героя, В. Косів звертає увагу читача на високий професійний рівень плакатних творів, а також намагання художників, попри жорстку цензуру, показувати справжніх українських героїв. Він пише: «Відтворення образів українців, а також Радянської України та її “успіхів у соціалістичному будівництві”, змагання і дружбу з іншими народами, спонукали до використання візуальних символів національної ідентифікації. Велику групу творів складають плакати сільськогосподарської (колгоспної) тематики.

У цьому випадку підкреслення національності персонажів не завжди було зумовлене змістом лозунга. Але, з більшою чи меншою мірою правдивості щодо натури, автори намагалися зобразити саме українців. Термін “символ” у дослідженні вживається в широкому розумінні як знак, що позначає певне поняття» [1, с. 3].

Значним досягненням у розробці теми героя з соціокультурної точки зору є видання «Герой, Об'єкт, Фантом Віктора Сидоренка: Лексикон». У книжці здійснено спробу простежити шлях «Героя, Об'єкта, Фантома» авторства Віктора Сидоренка як у його пластичному вимірі, так і в мистецтвознавчих рефлексіях, де образ розпочав нове життя, народивши нові сенси і смисли. Сам Віктор Сидоренко так пояснює своє ставлення до героя: «Феномен Героя (або персонажа) перехідного періоду я послідовно досліджую упродовж багатьох років. Він присутній майже в усіх моїх останніх проектах: “Проекція”, “Левітація”, “Інверсія егоцентризму” та ін. Супер-герой, як і “звичайний” герой, більше залежить від автора і визначається часом і місцем, у якому відбувається дія, і з реальним життям майже не співвідноситься. Це, скоріше, культурний герой — свого роду виразна метафора дій, учинків, переживань і роздумів. Навіть реальні герої, пройшовши через авторську інтерпретацію, міфологізуються або набувають негативного відтінку. У суспільстві споживання, де герой продовжує виконувати бажання суспільства, іронічний відтінок неминучий. Але ж ми живемо в суспільстві виживання» [7, с. 200].

У Вінниці 4–5 квітня 2019 року у ВДПУ імені Михайла Коцюбинського відбувся V Всеукраїнський науково-теоретичний семінар з циклу «Повсякденність: візії та смисли». У першому тематичному блоці «Повсякдення в візуальній антропології: науково-теоретичні засади, методологія дослідження, практичний досвід» було представлено чимало наукових матеріалів про образи радянської людини. Слід відзначити доповіді Ольги Колястрок «Візуальне радянське у повсякденні — повсякдення у радянському візуальному: дзеркала бачення», Алли Киридон «Візуалізація радянського: модуси інтерпретації тематичної структури», Володимира Тарасова

«Мистецькі наративи про радянське повсякдення», Галини Бондаренко «Образ робітника у радянському повсякденні: іконографія, міфологія», Романа Любавського «Образ робітника в радянській емблематиці у 1920-ті — 1930-ті рр.», Любові Шпаковської «Сприйняття візуального образу України через радянське образотворче мистецтво».

У другому тематичному блоці «Візуальне конструювання радянського: механізми, засоби, результати, проблеми» також було репрезентовано ряд важливих доповідей на тему зображення радянської людини. До прикладу, це виступи Олександра Маєвського «Концепція “нової людини” у радянському плакаті: теоретичні настанови та практичний результат очима художників», Олени Кондратюк «Плакати — інструмент конструювання свідомості радянської людини», Ксенії Кузіної «Візуальні репрезентації органів ОДПУ/НКВС у радянському плакаті та карикатурі у 1930-ті — початок 1940-х рр.», Романа Подкура «Образ чекіста у кіно кінця 1930-х — початку 1950-х рр.», Олени Остапчук «Пізньо-радянська трудова етика: погляд через політичний плакат», Тетяни Кароевої «Що є “радянським” у радянській книзі», Нані Гогохії «“Війна”, “смерть”, “кров”, “помста” у текстах для дітей 1929–1939 рр.», Ірини Батиревої «Конструювання “образу ворога” як основи радянської пропаганди та функціонування тоталітарного суспільства: на прикладі радянського анімаційного кіно», Юлії Глушко «Формування концепту “радянської людини” засобами моди», Катерини Настоящої «Тілесність у рамках радянської повсякденності: форми витіснення і моделі позиціонування», Олександра Васяновича «Радянська пропаганда у новорічних вітальних листівках» [2]. Зацікавленість багатьох молодих науковців, здавалося б, не надто актуальною нині темою образності і відтворення героя радянського стибу у кіно, літературі, образотворчому мистецтві підтверджує той факт, що відповіді на поставлені питання у культурології та мистецтвознавстві досі не існує. Ба більше, версії, що їх пропонують молоді дослідники на підставі опрацьованих джерел, підтверджують необхідність розкриття так званих «білих плям» у українській історії мистецтва.

Мета статті — на основі дослідження досвіду минулих періодів у контексті прославлення та увіковіччування в образотворчих мистецтвах образів героя, розробити власну концепцію ушанування подвигів українського народу у часи російсько-української війни. За матеріал статті править історія створення і встановлення на території Головного військового клінічного госпіталю ковальського монументу «Незламність», що його медичному закладу подарували митці і куратори.

Виклад основного матеріалу. Довкола подвигу, відображеного у літературі та зображальному мистецтві від Другої світової війни до тепер, ґрунтовних досліджень в українському мистецтвознавстві зроблено не було. Роль героя і сам його образ змінювався, і разом з такими змінами змінювалися твори, що його прославляли. Місце для подвигів переважно залишалося пожежникам, військовим, спортсменам. Та й то такі дії носили поодинокий характер. Часи масового подвигу і героїзму скінчилися у 1940-х під час Другої світової війни. Місце для подвигу ще залишалося у лісах західної України у нерівній боротьбі загонів визвольної армії з владою. Певне, останній прояв масового подвигу народу відбувся під час трагедії на Чорнобильській атомній станції 1986 року. Надалі подвиг трансформувалася у цілком мирну категорію, де це звання за зроблену роботу присвоювалося передовикам соціалістичних змагань, колгоспникам, лісорубам, шахтарям, представникам робітничого класу. Подвигом називали і збір вдалого врожаю. За понаднормово підняті на гора тони вугілля працівники одержували більш ніж пристойні винагороди у грошовому еквіваленті та можливість підніматися соціальною драбиною. Героїзм як дія практично перестав існувати у реальному житті, знівелювавшись до грошового еквіваленту. Адже героями ставали стахановці, високопосадовці, вчителі, лікарі, митці, письменники завдяки своїй професійній праці. На батьківщині двічі героя СРСР встановлювали погруддя живої людини. Фарс доходив до сюрреалістичних дій, бо були випадки, коли герой виявлявся «підробним», несправжнім, і тоді пам'ятники знімали, а разом з ними і високе начальство. Це була золота пора для скульпторів, яким щастило одержати таке

худфондівське замовлення, адже високий гоно-
рар був гарантований. Не гірше від скульпторів
заробляли на «героях» і живописці. На худож-
ніх виставках від кінця 1940-х аж до кінця 1980-х
демонструвалися тисячі портретів передовиків
соціалістичних змагань і, звісно, героїв Першої
та Другої світових воєн. Така ж картину можна
простежити в українській радянській літературі,
театрі, музиці, кіно. На превеликий жаль, чима-
ло виліплених, намальованих, оспіваних у піснях,
романах, віршах та баладах образів були не досто-
вірними, часом вигадані, як і їхні подвиги. Така
ситуація не могла залишатися довго непомітною,
і реакція на неї була відповідною. З філософської
точки зору, можна констатувати цілком абсурд-
ну істину. Радянський герой у своєму розвитку
з часом породив антигероя. Тему героїзму у її пра-
вильному, не радянському варіанті радянські нау-
ковці практично не досліджували через зрозумі-
лі причини. Дуже обережно науковці повоєнно-
го періоду СРСР писали про героїзм у творчості
тоталітарної Німеччини та Італії, тому що анало-
гія між образами, що прославлялися у фашист-
ській коаліції і СРСР, були більш ніж очевидні.

Стосовно видозміни образу героя за часів вели-
кої російсько-української війни, то тут україн-
ська та світова спільнота несподівано стикнула-
ся з фактами, які не проявлялися у мирному житті
довгі роки. Йдеться про індивідуальні та груп-
ові героїчні вчинки, що мали місце на усій терито-
рії України, як на фронті, так і в тилу. Увагу куль-
турологів та мистецтвознавців привернув факт
реакції на військові дії діячів культури. Пере-
важно митців, музикантів, театралів. Уже в пер-
ші дні війни на фронт пішло багато митців та дія-
чів культури. Згадаємо Артема Шевченка, роди-
ну Гуріних — батька Володимира, сина Антіна
і онука Данила, Данила Мілованова, Володи-
мира Вакуленка, Сергія Герасименка, Володи-
мира Петрашека, Володимира Чорного, Пав-
ла Боцвіна, Давида Чичкана, Василя Белічка-Е-
вера. На жаль, багато з них загинув, виконую-
чи свою працю захисника. Боронячи Україну,
Володимир Чорний, Антін Гурін, Віктор Сало-
вар і Давид Чичкан геройські загинули. Це лише
невелика частина митців-киян, які воювали і вою-
ють у цій страшній війні. Насправді художників,

акторів, музикантів, архітекторів, співаків, кова-
лів з різних куточків України на фронті дуже бага-
то. І постало цілком логічне питання: як увікові-
чити подвиг колег, а також десятків тисяч науков-
ців, студентів, робітників, бізнесменів, військо-
вих, волонтерів, які добровільно пішли на війну.
Одразу постало питання національної свідомо-
сті, ідентичності і масового колективного подви-
гу. Маючи негативний досвід минулого стосовно
увіковічування образів радянських героїв, шану-
вання святих подвигів українського народу у кро-
вопролитній війні ставало непростив завданням.

Бажання свідчити про героїзм наших людей
у журналістів, мистецтвознавців, культурологів
було від перших днів війни. Допомога від мистець-
кого загалу була від самого початку. Уже в березні
2022 року під кураторством О. Гладун, О. Рогот-
ченка, С. Роготченко, І. Яковець запрацювала
платформа «Вольнанова», де спочатку студен-
ти закладів вищої мистецької освіти, а за ними
викладачі, далі члени НСХУ, а тоді і воїни, які
перебували на фронтах, почали малювати плака-
ти і малюнки на тему війни і виставляти їх у фей-
сбуку. Набравши обертів, проєкт «Вольнано-
ва» протягом перших місяців війни експонував
у мережі до 10–15 творів щоденно. Станом на жов-
тень 2022 кількість зареєстрованих на платформі
митців, включно з корифеями українського мис-
тецтва Віктором Сидоренком, Андрієм Чебики-
ним, Антатолем Горбенком, Костянтином Чер-
нявським, Віктором Ковтуном та багатьма інши-
ми досягла більше 200 художників.

Від осені того ж року митці почали відвіду-
вати воїнів у шпиталях країни. Київські митці
для офтальмологічного відділення одного з сто-
личних госпіталів спеціально намалювали живо-
писні твори і офіційно передали їх у дар для оздо-
блення палат, їдальні та коридорів. Житомирські
художники на зібранні Житомирської органі-
зації Національної спілки художників України
постановили передати у дар одного зі шпиталів
на території області виставку унікальних живо-
писних та графічних творів, що було зроблено
на початку 2023 року. Ця акція започаткувала
міцну дружбу і співпрацю митців і поранених вої-
нів. Постійні зустрічі, спільні малювання, пле-
нери і лекції продовжуються до сьогодні. Уже

влітку 2022 року запрацювала художня платформа «Арттерапія». Метою кураторів проекту, лікарів та мистецтвознавців, була мистецька акція, де воїн протягом кількох годин малює з професійним художником. Перші пленерні групи у різних військових установах показали реальну користь. З кожною новою зустріччю митців з воїнами ширилося коло учасників з обох сторін. До проекту долучилася Національна спілка художників України, Національна академія мистецтв України, Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. Культурний проєкт «Арттерапія» перетворювався на соціально-політичний. Його куратори — доктор мистецтвознавства, професор О. Роготченко (ІПСМ НАМУ, НАМУ), кандидат медичних наук, підполковник ЗСУ І. Черненко, доктор філософії з культурології С. Роготченко (ІПСМ НАМУ, НАМУ). Учасники проєкту — воїни, які перебувають на реабілітації у військових шпиталях України, та професійні художники, мистецтвознавці, культурологи. До проєкту залучені працівники ІПСМ НАМУ І. Савчук, А. Чібалашвілі, А. Сидоренко, художники КО НСХУ М. Кутняхов, В. Баріба, Г. Криволап, О. Кирилова та інші. Від НСХУ у проєкті брали участь К. Чернявський, О. Пергаменщик, голови обласних організацій Національної спілки художників України. До початку 2025 року відбулося одинадцять заходів, у яких взяли участь понад 40 воїнів, 30 професійних художників, студенти мистецьких закладів України, викладачі мистецьких кафедр дев'яти академій та інститутів, де працюють художники, культурологи, мистецтвознавці. Творчі роботи воїнів були представлені у культурно-мистецькому проєкті до Дня Збройних сил України у Центральному будинку Національної спілки художників України та на масштабній виставці «Малюй з воїном» у залах ІПСМ НАМ України. Проєкт «Арттерапія» мультидисциплінарний. Відвідувачам цих виставок пропонувалися понад 80 творчих робіт, які воїни виконали самостійно або з допомогою професійного художника. Це перший у світі системний досвід, коли військові створюють твір разом з професійним митцем. У мистецтвознавчій, культурологічній та медичній літературі були описані випадки, коли малювали хворі

або поранені військові, коли митці приходили до воїнів і малювали на їх очах. Ситуація спільної праці досліджується вперше. У межах проєкту «Арттерапія» воїни відвідали персональну виставку київської мисткині Ганни Криволап, що експонувалася у залах Музею історії Києва. Ганна Криволап та Олексій Роготченко провели лекції для воїнів, ознайомивши їх з сучасним українським живописом [6].

Паралельно з проєктом «Арттерапія» з перших днів війни стартував інший важливий проєкт — «Трансформація». Його основою і головним місцем виконання стало одеське ковальське підприємство «Артферрум» (у дослівному перекладі «Художній метал»). Це родинне підприємство ковалів Ніни та Олександра Гуменюків. Їх реальна допомога фронту почалася навіть не з перших днів, а з перших хвилин російської агресії. Ковалі підприємства зварювали так званих «їжаків» — конструкції для перешкоджання пересуванню важкої техніки. «Їжаки» ділилися на великі для полів та вулиць міст і маленькі, що також використовувалися перед вуличними барикадами та розкидалися на дорогах для протикання коліс на військових машинах. Таких «творів» нового ковальського мистецтва було зварено сотні. Далі прийшло замовлення з фронту на виготовлення скоб, що з'єднують дерев'яні балки перекриття в окопах, а також конструкції на мостах для переправи гусеничної та колісної техніки. Тут рахунок пішов на сотні тисяч. Потім ковалі виготовляли пічки «буржуйки» для опалення у холодну пору земляних укриттів. Проблемою на фронті стала відсутність гарячої води. Ковалі відгукнулися одразу і масово почали виготовляти пересувні лазні з пічками на дровах та баках, де нагрівалася вода і де могли митися воїни. Але вершиною художньої ковальської майстерності періоду війни стали муляжі гармат, які воїни розставляли у полях Херсонщини та Миколаївщини. На один такий муляж почав полювати ворожий літак. Полювання на муляж було останнім в його житті. Літак збили вправні воїни ЗСУ.

Співпраця з військовими підштовхнула ковалів та мистецтвознавців до несподіваного рішення. Закінчувалося літо 2022 року. Київські мистецтвознавці запропонували одеським ковалям

зробити великий за розмірами монумент, що символізував би доблесть і мужність українського народу. Кураторами стали Олексій Роготченко, Світлана Роготченко, Костянтин Чернявський. Так у контексті проекту «Трансформація» з'явився новий проект — «Незламність». Творчий «десант» вирушив до Одеси. До розробки проекту на стадії ескізу долучилася онука Ніни і Олександра Гуменюків, тоді ще студентка, майбутній дизайнер Вікторія Гуменюк. Учасники проекту зійшлися у одному рішенні. Це мусив бути соціальний проект і соціальний твір, який присвячувався подвигу українського суспільства у кровопролитній війні з російським агресором. Майбутній образ монумента народився після перших боїв, коли на мирну державу полетіли сотні тисяч снарядів, бомб, мін. На базі одеського ковальського підприємства «Артферрум» група митців — Вікторія Гуменюк, Олександр Гуменюк, Костянтин Чернявський, Світлана Роготченко, Олексій Роготченко — приступили до створення унікального мистецького твору, актуального концептуального об'єкту. Це великий за розмірами ковальський твір з залученням реальних, використаних та частково знищених ворожих снарядів. За задумом авторів, снаряди влітають у герб України, символізуючи темні сили, але їх знищують славні українські воїни і усі ті, хто долучається до священної боротьби. Головний герой твору — український народ-переможець. Твір символічний, побудований з використанням архетипів. Могутня держава знищує зло. Лелеки — символи перемоги, радості, добра та душ загиблих воїнів, що вилітають у вирій, зрівноважують праву частину композиції, символізуючи Перемогу. Між гербом і лелеками ковалі запропонували розмістити реалістично викувану гілку червоної калини. Як і лелека, калина — один із символів України, що символізує родину і добробут.

Проект «Незламність» мав на меті продемонструвати процес синтезу мистецтв у сучасних соціокультурних реаліях. Монументальну просторову композицію було вирішено виконати методами традиційного ковальства. У створенні монументу було задіяно малюнок на стадії ескізу, класичне ковальство для виготовлення птахів, зварювальні роботи для виготовлення

герба — тризуба. У роботі брали участь інженери та проєктанти, а також архітектори.

Спочатку митці планували безкоштовно встановити композицію на площі одного з визволених міст України. Робота розпочалася з переведення ескізу у 3D формат і виготовлення великого (1,5 x 2,0 метра) банеру, що був виставлений для громадського обговорення у виставкових залах ІПСМ НАМ України. З проектом ознайомилося багато людей. Куратори, художники, ковалі, які безпосередньо виконували монумент, врахували усі побажання і зауваження. Робота над створенням унікальної металевої композиції продовжувалася два роки. У травні 2024 року монумент було закінчено і доправлено до Національного військово-медичного клінічного центру — головного військового госпіталю України.

Висновок. У контексті масштабного проекту «Трансформація» на території військового госпіталю було встановлено унікальний монумент «Незламність» (куратори Олексій Роготченко, Світлана Роготченко, Костянтин Чернявський, технічне виконання Олександр Гуменюк, дизайнер Вікторія Гуменюк). Це просторова металева композиція, виконана на ковальському підприємстві «Артферрум» в Одесі. Проект майбутнього монументу експонувався в залах Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, Національної спілки художників України і пройшов громадське обговорення.

Ковальська композиція «Незламність» — це просторовий металевий об'єкт-монумент, аналогів якому в Україні досі не було. Центральною частиною було вирішено зробити герб України. Матеріал — нержавіюча, відполірована до блиску сталь. Герб зорозв'язано від землі, адже він закріплений на спеціально сконструйованому п'єдесталі 2 x 1,2 метри. З лівої сторони композиції, за задумами авторів, були зварені між собою знищені російські снаряди і бомби, що не розірвалися. Митці використали справжні артефакти, які були доставлені у кузню з полів боїв. З правої частини композиції під кутом у 45 градусів до герба, що символізував державу, вгору вилітають лелеки — птахи, що символізують щастя, добробут і Перемогу. Птахів викували ковалі одеського ковальського заводу «Артферрум».

Це унікальний твір ручної роботи. Для кожного птаха «на гаряче» у горні було зроблено понад 150 окремих металевих тифованих (зігнутих під певними кутами) пір'їнок.

Монумент «Незламність» було урочисто відкрито 8 травня 2024 року у всесвітній день боротьби з фашизмом. Монумент був освячений головним капеланом Збройних сил України. На святі були присутні командувач Медичних сил Збройних сил України генерал-майор Медичної служби Анатолій Казмірчук, начальник НВМКЦ «ГВКГ» полковник Олег Колісник, віцепрезидент НАМ України Юрій Вакуленко, академік-секретар, доктор наук, професор Микола Яковлев, голова НСХУ, заслужений

художник України Костянтин Чернявський, а також куратори проєкту — член-кореспондент НАМ України, доктор мистецтвознавства, професор Олексій Роготченко, доктор філософії з культурології Світлана Роготченко, директор ковальського підприємства «Артферрум» Олександр Гуменюк, дизайнерка проєкту Вікторія Гуменюк, військовослужбовці, поранені воїни, лікарі та багато інших.

Монумент «Незламність» став справді народним артефактом. Коло нього фотографуються воїни після закінчення лікування. Співпраця НАМ України, ІПСМ НАМ України, НСХУ і Збройних сил України триває. Художнє втілення образу нового героя України знайдено.

Відкриття монументу «Незламність» 8 травня 2024 року

Ескіз монументу «Незламність» 2022 року.
Дизайнерка — Вікторія Гуменюк

Встановлення монументу «Незламність».
Весна 2024 року.

Підприємство «Артферрум». Робота
над монументом «Незламність»

Підприємство «Артферрум». Робота
над монументом «Незламність»

Підприємство «Артферрум». Робота
над монументом «Незламність»

Монумент «Незламність»

ЛІТЕРАТУРА

1. Косів В. Українська ідентичність у графічному дизайні 1945–1989 років: монографія. Київ: Родовід, 2019. 480 с.
2. Образ радянського: конструкція, міфологія, візуальні рамки: Програма науково-теоретичного семінару з циклу «Повсякденність: візії та смисли» (2019, 4-5 квітня, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського). 18 с.
3. Роготченко О. Образотворче мистецтво України 1940–1960-х років: шляхи розвитку й художньо-стильові особливості. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства 26.00.01 — Теорія та історія культури (мистецтвознавство) / Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Київ, 2016. 488 арк.
4. Роготченко О. Соціокультурне тло 1945–1960-х років радянської України як модель нищення вільної думки. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2014. № 3. С. 83–87.
5. Роготченко О. Шістдесят тоталітарних років: зображальне мистецтво України. Кн. 1. Київ: Ліра-К, 2025. 512 с.
6. Роготченко С. Художня терапія нового масштабу: від ескізу до виставки. *Сучасне мистецтво*. 2024. № 20. С. 69–80. <https://doi.org/10.31500/2309-8813.20.2024.319110>
7. Сидоренко В. Герой, Об'єкт, Фантом Віктора Сидоренка: Лексикон / Концепція і загальна редакція: О. Клековкін, В. Сидоренко; упорядкування: О. Горшков, А. Пучков. Київ: ArtHuss, 2018. 240 с.
8. Benjamin W. *Das Kunstwerk in Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1963. 112 S.
9. Clark K. *The Soviet Novel. History as Ritual*. Chicago; London, 1981. 293 p.
10. Günther H. *Dersozialistische Übermensch: M. Gorkij und der sowjetische Heldenmythos*. Stuttgart; Weimar: J. B. Metzler, 1993. 239 S.

REFERENCES

1. Kosiv, V. (2019). *Ukrainska identychnist u hrafichnomu dyzaini 1945–1989 rokiv* [Ukrainian Identity in Graphic Design, 1945–1989]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
2. *Obraz radianskoho: konstruktsiia, mifolohiia, vizualni ramky*. (2019, April 4). [The Image of the Soviet: Construction, Mythology, Visual Frameworks]: Program of the scientific and theoretical seminar from the series “Everyday Life: Visions and Meanings” (Mykhailo Kotsyubynsky Vinnytsia State Pedagogical University) [in Ukrainian].
3. Rogotchenko, O. (2016). *Obrazotvorche mystetstvo Ukrainy 1940–1960-kh rokiv: shliakhy rozvytku y khudozhno-stylovi osoblyvosti* [Fine Arts in Ukraine in the 1940s–1960s: Paths of Development and Artistic and Stylistic Features]. Doctoral Dissertation in Art Studies. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
4. Rogotchenko, O. (2014). Sotsiokulturne tlo 1945–1960-kh rokiv radianskoi Ukrainy yak model nyschennia vilnoi dumky [The Sociocultural Background of Soviet Ukraine in the 1945–1960s as a Model for the Destruction of Free Thought]. *Bulletin of Kharkiv State Academy of Design and Arts*, 3, 83–87 [in Ukrainian].
5. Rogotchenko, O. (2025). *Shistdesiat totalitarnykh rokiv: zobrazhalne mystetstvo Ukrainy* [Sixty Years of Totalitarianism: The Visual Arts of Ukraine]. (Vol. 1). Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
6. Rohotchenko, S. (2024). Art Therapy on a New Scale: From Sketch to Exhibition. *Contemporary Art*, 20, 69–80. <https://doi.org/10.31500/2309-8813.20.2024.319110>
7. Sydorenko, V. (2018). *Heroi, Obiekt, Fantom Viktora Sydorenka: Leksykon* [Hero, Object, Phantom of Victor Sydorenko: A Lexicon] (O. Klekovkin, V. Sydorenko, O. Horshkov, A. Puchkov, Eds.). Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
8. Benjamin, W. (1963). *Das Kunstwerk in Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* [The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction]. Frankfurt am Main: Suhrkamp [in German].
9. Clark, K. (1981). *The Soviet Novel. History as Ritual*. Chicago; London.
10. Günther, H. (1993). *Dersozialistische Übermensch: M. Gorkij und der sowjetische Heldenmythos* [The Socialist Übermensch: Maxim Gorky and the Soviet Heroic Myth]. Stuttgart; Weimar: J. B. Metzler [in German].

SVITLANA ROHOTCHENKO
THE SOCIO-POLITICAL PROJECT *INVINCIBILITY*
AS A SEARCH FOR A NEW HERO

Abstract. The study presents the author's observations on how new imagery reflects the modern hero. Examining the theme of heroism in the visual arts of Soviet Ukraine, the author concludes that the images of heroes glorified by artists in sculpture, painting, theatre, and other art forms during the Soviet period were often ideologically biased and insincere. In contrast to the Soviet doctrine, the author highlights the monument *Invincibility* — an ode to the heroism of the Ukrainian people in the Russian–Ukrainian war. The *Invincibility* monument is a unique volumetric composition created at the *Artferrum* blacksmithing enterprise in Odesa between 2022 and 2024. It was unveiled in Kyiv on the International Day Against Fascism. The opening ceremony was attended by Major General of the Medical Service Anatolii Kazmirchuk, Commander of the Medical Forces of the Armed Forces of Ukraine, and Colonel Oleh Kolisnyk, Head of the National Military Medical Clinical Center “Main Military Clinical Hospital.” The collaboration between the National Academy of Arts of Ukraine, the Modern Art Research Institute of the National Academy of Arts of Ukraine, the National Union of Artists of Ukraine, and the Armed Forces of Ukraine continues.

Keywords: hero, image, monument, blacksmithing, visual art.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2025